

**СТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ ПАРЦЕЛЬОВАНИХ РЕЧЕНЬ
У ТВОРАХ УЛАСА САМЧУКА**

У статті проаналізовано стилістичні функції парцельованих речень у художньому творі.

Ключові слова: *парцеляція, синтаксис, відокремлені члени речення, складне речення, контекст.*

The article focuses on the analysis of stylistic functions of the detached.

Key words: *parcellation, parceling parts of sentences in literary fiction are analysed, syntax, compound, sentence, context.*

У сучасному мовознавстві велику увагу приділяють комунікативному синтаксису. Більшість лінгвістів вирізняють у реченні три аспекти його структури: формально-синтаксичний, семантико-синтаксичний і комунікативний. Саме останній з них донедавна був найменше вивчений. З точки зору комунікативної організації в сучасній науці про мову речення розглядається як висловлення, особливість якого – орієнтація на учасників мовлення.

Іноді межі речення і висловлення не збігаються. Зокрема, речення вважають одиницю, ширшою за висловлювання. Це буває тоді, коли формально-синтаксична й семантико-синтаксична структури речення розчленовуються на декілька повідомлень. Таке явище називається парцеляцією, а розчленовані частини речення – парцелятами. Вивченням парцелятів займається так званий експресивний синтаксис, що досліджує способи вираження емоцій на комунікативному рівні.

Парцеляція (походить від франц.parcel) поділяти на дрібні частини – це таке членування речення, при якому зміст висловлювання розкривається не в одній, а в двох чи кількох інтонаційно-сміслових одиницях, розташованих одна за одною після розділової паузи [2, с. 181]. При цьому винесення одного з елементів реченневої структури за межі речення зумовлює витворення окремого висловлювання, що посилює смислову значущість вміщеної в ньому інформації, актуалізує й посилює її, надає виразності, хоча між частинами зберігається формальна і смислова залежність.

Дослідження мовленнєвого членування речення започаткував у 30-40х роках ХХ століття чеський лінгвіст В.Матезіус, який вказував на різницю між статичною та динамічною мовознавчими проблемами. Дещо далі в своїх дослідженнях пішов французький синтаксист Ш.Баллі, який виділення частини речення в самостійну одиницю назвав “дислокацією”. В науковому описі української мови подібні явища довгий час були поза увагою. Скупі відомості про парцельовані конструкції подав С.Смеречинський у “Нарисі з української синтакси” (1932 р.). Більш помітне місце проблема парцелювання посіла в дослідженнях періоду 60-90х років ХХ століття. Чітко розрізняли розчленовані синтаксичні побудови П.Коструба (1960 р.), І.Чередниченко (1962 р.), І.Петличний (1962 р.), П.Дудик (1963 р.), В.Белошапкина (1977 р.), Ю.Ванников (1979 р.), А.Загнітко (1991 р.), С.Марич (1998 р.).

Досить довго залишалось відкритим питання про найменування таких структур. У 60-70х роках ХХ століття термін “парцеляція” найчастіше ототожнювався з терміном “приєднання”. Але в наш час ці два поняття чітко розмежовують, бо приєднання і парцеляція – явища різнопланові. **Приєднання** – явище статистичного аспекту речення.

Воно має значення додаткового повідомлення. Парцеляція явище динамічного аспекту речення, стилістичний прийом, що полягає у виділенні частини речення в самостійне висловлювання. Мовець при цьому ставить собі за мету експресивно виділити парцелят. Парцелят щільно пов'язаний з попереднім реченням і становить з ним єдине смислове ціле. Однак інтонація такого речення різко індивідуальна. Парцеляти завжди вимовляються в якісно іншій тональності, ніж ті речення, від яких вони залежать і граматично, і за змістом. Виразність інтонації парцельованих структур завжди зумовлена стилістичними причинами, потребою смислового підкреслення тих мовних одиниць, які доповнюють висловлене раніше.

Як показали дослідження творів Уласа Самчука, Ліни Костенко, парцельовані речення можуть перебувати в будь-якій позиції відносно стрижневого речення (основної частини), але переважає постпозиція, і приєднуються до нього як за допомогою уточнювальних слів (*як-от, а саме, навіть, наприклад, особливо, в тому числі, зокрема*), приєднувальних часток, похідних чи єднальних і протиставно-зіставних сполучників, так і без них.

Індивідуальність парцельованих структур не обмежена лише специфічними ознаками їх смислової та ритмо-інтонаційної природи. Загальновідомо, що будь-яке речення є органічною єдністю певного змісту і форми. Зрозуміло, що і парцеляти не виходять за межі цього загального правила. Функціонально вони близькі до максимально відокремлених членів речення, але не тотожні з ними, оскільки інтонаційно існують не як складові частини речення, а як окремі, граматично самостійні речення.

У переважній більшості випадків парцельовані конструкції характеризуються синтаксичною однорідністю своєї формально-граматичної будови і найчастіше складаються з одного, двох або трьох членів. Однак навіть і за більшої морфологічної розгалуженості таких речень всі їх члени, як правило, однорідні, паралельно інтонуються, виконують однакові синтаксичні функції в одному і тому ж відношенні – атрибутивному або об'єктно-обставинному.

Парцельованими можуть бути:

- 1) відокремлені члени речення;
- 2) звичайні члени речення;
- 3) однорідні члени речення;
- 4) частини складного речення.

Парцеляція широко використовується у художній літературі та публіцистиці як один із засобів зображувального синтаксису. Парцелят дає змогу підкреслити змістову значущість, актуалізувати й посилювати інформативну місткість, експресивну виразність тексту.

Є кілька класифікацій парцельованих структур, зокрема П. Дудика, А. Загнітка, Л. Кадомцевої, Ю. Ванникова.

На наш погляд, найбільш вичерпною з них є класифікація парцельованих структур, запропонована Ю. Ванниковим:

1. Парцеляція відокремлених членів речення:
  - Парцеляція відокремлених означень;
  - Парцеляція відокремлених прикладок;
  - Парцеляція відокремлених обставин і додатків.
2. Парцеляція уточнювальних членів речення.
3. Парцеляція однорідних членів речення.
4. Парцеляція складного речення [2, с. 47].

Саме цю класифікацію покладено в основу нашого дослідження.

Особливістю творчо-стильової манери Уласа Самчука є широке використання ним парцельованих структур. У цьому простежується яскравість самої творчої манери письменника, що у зображення тих чи тих явищ прагне відтворити традиції, властиві усно-розмовному стилю.

У романах Уласа Самчука “Марія”, “Волинь” полягає в акцентуації, виділенні найбільш значущих частин висловлювання, створенні ефекту невимушеного процесу мислення, посилення інформативності тексту, відображення різноманітних відтінків авторського ставлення до явищ, подій, процесів, осіб.

Прийомам парцеляції Улас Самчук послуговується загалом для посилення напруження мови, ступінь виявлення якого може бути різним – від стриманого до дуже значного, яскравого.

Парцелят Улас Самчук використовує для концентрації уваги на змісті кожної частини з метою інформативної насиченості фрази у комунікативній системі. Виконуючи інформативну функцію, парцельовані структури передають значення відтворення, розвитку, уточнення, пояснення.

Використані Уласом Самчуком парцельовані конструкції з відтворювальним парцелятом, вносять нову інформацію, яка ще не представлена у базовій частині синтаксичними аналогами:

1. У дев'ять років Марія почала самостійно жити. Пішла в найми до Мартина Заруби. Господар порядний [6, с.28]. 2. Любила стара Марію, але дівчина воліла хутір ніж село. І просторо співові [6, с.29].

Розчленування єдиної структури складносурядного речення мотивується потребами видозміни інтонування речення і необхідністю наголошення, виділення інформації, вміщеної в другій частині. Загальна частотність таких парцелятів у творах Уласа Самчука значна:

1. Рвонули коні, І Гната повезли попереду, за ним Марія. До шлюбу ще окремо їдуть [6, с.64]. 2. У Кухарчуків великий смуток. Півторічний Романьо тяжко захворів [6, с.76].

Функціонально-смісловне навантаження парцельованих одиниць у творах Уласа Самчука різне, основним їх призначенням виступає вичленовування певної інформації з метою її наголошення, актуалізації і навіть графічного оформлення як окремої частини. Водночас автор прагне досягти максимальної злитості й зв'язаності всіх елементів тексту, незважаючи на широке використання парцеляції. Наприклад:

Слухає товсту книгу, плаче, витирає мокрі очі і просить ще. Цікаво ще. Далі хай книга говорить [6, с.30].

Парцельовані конструкції з розвивальним парцелятом продовжують, розвивають думку, висловлену в базовій частині:

А скрізь повно чужих людей. І на лавах, і за столом, і в запічку. У сінях також тиснуться та гармидерять люди [6, с.23].

Парцельовані структури з пояснювальним парцелятом конкретизують який-небудь із членів базової частини:

Руки зложив на стільці, сховав у них обличчя і вирвалися ридання, ридання. Вони подібні на рев худобини... Уривні, страшні [6, с.80].

Або парцеляти розкривають всю базову систему:

Далі пішло про худобу, коні. Мартин похвалив Кухарчуківських жеребців. Такі коники – хоч під губернатора [6, с.58].

Значною кількістю представлені парцеляти, які використовуються для вираження підсумку, висновку:

У великій світлиці довгі понакривані столи. Навколо понасідало народу. Всі голодні [6, с.65]. *Постояла, ноги якомсь рушили і понесли Марію звичайною стежкою, туди, куди носили її вже декілька років. Нема тобі, Маріє, вороття. Іди до кінця* [6, с.97].

Підвищення інформативності висловлювання може відбуватись завдяки різноманітним уточненням. Як свідчать наші дослідження, парцеляти можуть уточнювати характеристику явищ, подій, осіб, властивостей, ознак, обставин дії:

Дні, мов краплини крові, капали з пораненого життя. Минув рік, тяжкий, суворий рік [6, с.90].

Яскравість самої творчої манери Уласа Самчука простежуємо у використанні парцельованих структур із метою емоційно-експресивного наголошення кожного елемента повідомлення, відтворення емоційно-почуттєвого світу:

Молоденькі липи розгорнули свої листочки. Пахучі і липкі. Нагадують долоні новонародженої людини [6, с.86].

Функція експресивного виділення включає в себе й імітацію усного мовлення, виділення частин висловлювання, підкреслення авторського ставлення:

О матері! І ви, дівчата, і ви, мужі! Кажу вам велику правду. Повстаньте і повірте в себе. Повірте у вашу силу, у вашу землю. Страшні дні надходять. І нема милості ні левові, ні голубові [6, с.155].

Привертають увагу образність, яскравість, емоційна насиченість, які досягаються використанням стилістичних тропів, серед яких переважають епітети:

Найулюбленішою дитиною обох Перепутьків була Надія. Слухняна, весела, гарна [6, с.159]. *Осінь. Чудова, соковита, барвіста* [7, с.9].

Серед парцелятів натрапляємо й на порівняння:

Але Гната тепер не пізнаєш. Пень обгорілий не Гнат. Сумний аж чорний [6, с.51].

За допомогою повторів, використаних у парцелятах, автор, підкреслюючи свою думку, виділяє головне в ній. У таких конструкціях повтори можуть мати

а) лінійний характер:

Під селянськими стріхами гуторили на всі лади. Земля, земля, земля. Дайте нам землі [6, с.111];

б) або так званий кільцевий:

Марія посилала далі. Посилала і чекала відповіді. Чекала довго, вперто [6,109].

Повтори використовуються в художній мові романів і для експресивного наголошення, виділення певної дії, явища, обставини:

Ми знов винні. Винні, що в грязюку сіяли винні, що зерно змішане. Винні, що спізнилися. Ми винні! [7, с.149].

Значний динамізм у творах створює нагнітання питальних і окличних парцелятів:

1. Ну, що ж мати? Чево таращії глаза? Ідола твого розстріляв [6, с.178]. *2. Хто там, сукин син, закури! Замри! Обережно! Бах!* [6, с.182].

Отже, стилістичні особливості парцеляції сприяють активному поширенню її у художній прозі. У романах Уласа Самчука це зумовлено насамперед тим, що за допомогою цих конструкцій актуалізуються певні частини висловлювання. Майстер слова широко використовує парцеляти як зображувальний засіб, особливий стилістичний прийом, який дозволяє посилити змістові та експресивні відтінки значення. В експресивному синтаксисі романів “Марія” та “Волинь” парцельовані конструкції виступають засобами передачі різноманітних явищ природи, сприйняття людиною різних подій, особливо яскравих вражень, почуттів, настроїв та відтінків реакцій на навколишню дійсність. Вони служать для концентрації уваги на змістові кожної частини і художньо переконливого звучання слова. Таким чином, парцельовані вислови насичені комунікативною значущістю, семантико-контекстуальним навантаженням і створюють додаткові відтінки значення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вихованець І.Р. Граматика української мови: Синтаксис. – К.: Либідь, 1993. – С. 154, 285.
2. Ванников Ю. Синтаксис речи и синтаксические особенности русской речи. – М., Рус.яз, 1975. – 296 с.
3. Ганич Д., Олійник І. Словник лінгвістичних термінів. – К.: Вища школа, 1985. – 181с.
4. Загнітко А. Український синтаксис. – К., 1996. – 240 с.
5. Марич С. Структурні і смислові особливості парцельованих речень // Українське мовознавство. – 1998. – №5. – С. 75–79.
6. Самчук Улас. Марія. Хроніка одного життя. – К.: Рад.письменник, 1991. – 283 с.
7. Самчук Улас. Волинь: Роман у трьох частинах. – К.: Дніпро, 1993. – 334 с.

